

BİOLOGİYANIN TƏDRİSİ METODİKASI
МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ БИОЛОГИИ
METHODOLOGY OF TEACHING BIOLOGY

UOT 372.857

Könül Faiq qızı Mahmudova

*Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin dosenti,
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru
<https://orcid.org/0000-0001-7042-9257>
[https://doi.org/10.69682/arti.2024.91\(5\).158-161](https://doi.org/10.69682/arti.2024.91(5).158-161)*

**BİOLOGİYA FƏNNİ ÜZRƏ İNTEQRATİV DƏRSLƏRİN HƏYATİ BACARIQLARIN
FORMALAŞDIRILMASINDA ROLU**

Көнүль Фаиг гызы Махмудова

*доцент Азербайджанского Государственного Педагогического Университета,
доктор философии по педагогике*

**РОЛЬ ИНТЕГРАТИВНЫХ УРОКОВ ПО БИОЛОГИИ В ФОРМИРОВАНИИ
ЖИЗНЕННЫХ НАВЫКОВ**

Konul Faig Mahmudova

*associate professor of Azerbaijan State Pedagogical University,
doctor of philosophy in pedagogy*

**THE ROLE OF INTEGRATIVE BIOLOGY LESSONS
IN THE FORMATION OF LIFE SKILLS**

Xülasə. Təqdim edilən məqalədə biologiyanın təliminin təşkili zamanı fənnlərarası əlaqələrin müəyyən edilərək bu istiqamətdə fəaliyyətin təşkili, integrativ dərslərin təşkili vasitəsilə şagirdlərdə formalaşdırılan bacarıqlar, bu dərslərin planlaşdırılması ilə bağlı məsələlər araşdırılaraq nümunələr əsasında əsaslandırılmışdır.

Açar sözlər: *integrativ dərs, qeyri-standart dərs, tədqiqat bacarığı, əməkdaşlıq, problem həllətmə, stimullaşdırma*

Аннотация. В представленной статье исследуются и обосновываются межпредметные связи при организации обучения биологии, построения деятельности в данном направлении, умения, формируемые у учащихся посредством организации интегративных уроков, вопросы, связанные с планированием этих уроков на основе образцов.

Ключевые слова: *интегративный урок, нестандартный урок, исследовательские навыки, сотрудничество, решение проблем, стимуляция*

Abstract. The presented article examines and substantiates interdisciplinary connections in the organization of biology teaching, the construction of activities in this area, the skills formed in students through the organization of integrative lessons, and issues related to the planning of these lessons based on examples.

Keywords: *integrative lesson, non-standard lesson, research skills, collaboration, problem solving, stimulation*

Son illər sərbəst dərs, qeyri-standart dərs anlayışları geniş istifadə olunur. Ölkədə tətbiq olunan müasir proqramlar bu cür dərslərin tətbiqini tələb edir. Və beləliklə də yeni məşğələ

tipinin – integrativ dərslərin tətbiqini zərurətə çevirir. Biologiya proqramının problem baxımından təhlili onu deməyə əsas verir ki, bu fənnin nəinki digər təbiət fənləri ilə, eləcə də ümum-

təhsil məktəblərində tədris olunan digər fənlərlə integrativ tədrisinə imkan verir. Bu baxımdan biologiyadan həyati bacarıqların formalaşdırılmasında integrativ dərslərin rolu, bu dərslərin təşkili yolları diqqət mərkəzində saxlanmışdır.

İlk növbədə onu qeyd etmək lazımdır ki, integrativ dərslər təşkil edilərkən, fənnin məzmunu və problemin həlli əsas götürülməli, dərslərin strukturu və mərhələləri müəllim və şagirdə öz fəaliyyətlərini geniş şəkildə həyata keçirməyə imkan verməli, müəllimin əlavə mənbələrdən istifadəsinə, həyati problemlərin dərslərdə cəlb edilməsinə mane olmamalıdır. Integrativ öyrənmə konsepsiyası məhz şagirdlərin müxtəlif fənlər arasında məqsədəuyğun əlaqələr qurmaqla və real həyat problemlərinə tənqidi düşüncə ilə yanaşmaqla bağlıdır.

Müasir dövrdə integrativ kurikulumlara, integrativ dərslərə maraq göstərilir. Bu dərslərin özəlliyi əsas etibarilə təlimə yeni yanaşmada integrativliyin əsas prinsip kimi götürülməsidir. Ətrafda baş verən hadisələrin bir-birilə qarşılıqlı əlaqəsinin olduğunu, əslində hər bir fənnin ayrı-ayrılıqda deyil də bir hədəfə yönəldiyini, həyati əhəmiyyətli hadisə və prosesləri öyrənməyə yönəldiyini şagird anlamalıdır. Şagird müəllimin istiqaməti, dəstəyi əsasında öyrəndiyi bütün fənlərin bir-birilə əlaqəsinin olduğunu, şəxsiyyət kimi formalaşmasına xidmət etdiyini anlamalıdır. Bu baxımdan integrativ dərslər modeli olduqca böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Kurikulumların müxtəlif növləri içərisində integrativ kurikulum önəmli yer tutsa da Respublikamızda bu istiqamətdə bir sıra önəmli addımlar atılsa da buna tam nail olmamız üçün uzun illər bu istiqamətdə araşdırmanın aparılmasına ehtiyac vardır. Integrativ bir kurikulum olaraq Təbiət fənni kurikulumunu göstərə bilərik ki, bu da yalnız aşağı siniflər (V, VI siniflər) üçün nəzərdə tutulmuşdur. Bu istiqamətdə yalnız integrativ kurikulumun hazırlanmasına deyil, eyni zamanda da bu fənni yuxarı siniflərdə tədris edə biləcək innovativ təhsilverənlərin formalaşdırılması məsələsi gündəmə gəlir.

Biologiya fənni üzrə integrativ dərslər modeli üzərində dayanaq. Bu dərslər şagirdlərdə nə kimi bacarıqların formalaşdırılmasına yol açar? Bu sualı cavablandırmaq üçün ilk növbədə Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2020-ci il 29 sentyabr tarixli 361 nömrəli Qərarı

ilə təsdiq edilmiş Azərbaycan Respublikasında ümumi təhsilin dövlət standartları sənədində öz əksini tapan tənqidi düşüncə (yaratıcılıq (kreativlik), tənqidi tənqiddir, problem həlləmə, qərar qəbuləmə, müstəqil öyrənmə), fəaliyyətlə (ünsiyyət, əməkdaşlıq, rəqəmsal savadlılıq, informasiya savadlılığı, maliyyə savadlılığı) bağlı sənədlər və dəyərlərə (milli kimliyin dərkə və milli iftixar hissi, fəal vətəndaş mövqeyi, şəxsi və sosial məsuliyyət, demokratiya və insan hüquqlarına hörmət, mədəni müxtəlifliyə hörmət) nəzər salaraq. (<https://e-qanun.az/framework/46052>)

Yuxarıda sadalanan sənədlər və biologiyanın tədrisi zamanı formalaşdırılması müəllimlərdən kreativlik, yaratıcı yanaşma, tədqiqatçılıq və s. kimi bacarıq tələb edən integrativ dərsləri qurmaq iddialı bir addım hesab olunur. Çünki bunun üçün məlumat bazası yox səviyyəsinədir, bu istiqamətdə heç bir qurum tərəfindən sistemli məlumatlandırma, maarifləndirmə işi aparılmır, konkret bu dərslər necə, hansı mövzularda, hansı strategiyaya əsaslanmaqla aparıla bilər məsələsi sual altındadır. Lakin xarici ədəbiyyatların təhlili onu deməyə əsas verir ki, şagirdlərin həyata hazırlanmasında, onlarda həyat əhəmiyyətli bacarıqların formalaşdırılmasında məhz integrativ dərslər böyük əhəmiyyət daşıyır.

Lakin təkə xarici ədəbiyyatın təhlili deyil, eyni zamanda şəxsi müşahidələrim də biologiyanın tədrisi zamanı təlim prosesində fənlər arasında əlaqələrin müəyyən edilərək bu istiqamətdə fəaliyyətin təşkilinin şagirdləri ciddi şəkildə maraqlandırdığını deməyə əsas verir. Dərslər prosesində müxtəlif fənlərin əlaqəsindən faydalanan şagirdlərdə bir müddət sonra rastlaşdıqları hər hansı bir problemi həll etmək üçün digər fənn üzrə biliklərini müstəqil olaraq xatırlamaq, aralarında məntiqi əlaqə qurmaq kimi bacarıqlar formalaşır. Bu məqamlarda müəllimin təlimin təşkilinə verilən tələblərə- şagirdləri dəstəkləməsi, fəaliyyətlərini stimullaşdırması, onların potensial imkanlarını nəzərə alması vacib amillərdən sayılır və şagirddə daha irəli getmək meyili güclənir.

Bu dərslər vasitəsilə şagirdlərdə aşağıdakı kimi bacarıqların inkişaf etməsinə kömək edir:

- Tədqiqat bacarığı və analitik düşüncə: Integrativ dərslər tədqiqatçılığa, analitik düşüncəyə təşviq edir ki, şagirdlər fərqli məlumat

növlərini qiymətləndirməyi və mənbələri araşdırmağı öyrənir.

- Əməkdaşlıq: İnteqrativ dərslər şagirdləri əməkdaşlığa və komanda işinə öyrədir. Onlar fərqli fikirləri dəstəkləyərək və birlikdə işləyərək, diskusiya apararaq, məsələləri müzakirə edərək ortaq nəticəyə gəlməyi öyrənirlər.

-Problem həlletmə: İnteqrativ dərslər problemlərin həlli yolunu tapmaqla effektiv qərarlar verməyi öyrədir. Şagirdlər fərqli mənbələrdən gələn məlumatları qarşılıqlı şəkildə qiymətləndirərək tələbələr müxtəlif həll yolları tapmağı öyrənirlər.

Dərs prosesində fənlərarası əlaqənin yaradılması ilə inteqrativ dərs arasında bir fərqin olduğu aşkardır. Belə ki, fənlərarası əlaqənin hər dərs mütləq olaraq sistemli şəkildə həyata keçirilməsi kurikulumların əsas xüsusiyyətlərindən biridir. Müəllim dərs prosesində bunu sərbəst həyata keçirir. İnteqrativ dərs isə həm bir müəllim tərəfindən, həm də bir neçə müəllimin iştirakı ilə keçirilə bilər. Bir neçə müəllimin iştirakı zamanı biologiya dərsi olduğu üçün biologiya müəllimi əsas ev sahibi olaraq iştirak edir və digər fənn müəllimləri ilə birgə əsas məqsədə çatmaq istiqamətində birgə addımlar atırlar. Beləliklə də bu cür dərslərin keçilməsi təlim prosesinə ətraflı yanaşmanı təmin edir.

İnteqrativ dərslərin biologiyanın tədrisində rolunu, hansı bacarıqları formalaşdırdığını göstərdikdən sonra "Bu dərslər necə qurulmalıdır?" sualını cavablandırmaq.

İlk növbədə bu cür dərslər nisbətən asanlıqla həyata keçirilə bilən olmaqla yanaşı tədqiqat əsaslı təşkil olunmalıdır. Bu dərslərin tək-cə bir fənni deyil, bir neçə fənnə dair bilik bacarıq tələb etdiyini nəzərə alaraq, ya sinif səviyyəsində müəllim özü tək, ya da digər fənn müəllimləri ilə birgə tədris apara bilər. Bu mövzular ya bütöv bölməni, ya da bir dərsi əhatə edə bilər. Məsələn, biologiyadan ilk tibbi yardımla bağlı mövzunun tədrisini çağırışa qədər hazırlıq fənnini tədris edən müəllimlə birgə tədris etmək mümkündür. Beləliklə də həm biologiya, həm də çağırışa qədər hazırlıq müəllimləri standartın tələbindən asılı olaraq sinifdə birgə fəaliyyət göstərə bilərlər.

Bu fəaliyyətin əsas məqsədi şagirdləri müxtəlif fənlər arasında əlaqə qurmağa təşviq etməkdir. Məsələn, başqa bir nümunəyə baxaq.

Müəllim şagirdlərə hansısa bir canlı haqqında araşdırma aparmağı tapşırı bilər. Şagirdlərə bu canlının xüsusiyyətlərini, Azərbaycanda və hansı digər dünya ölkələri ərazisində yayıldığını, kənd təsərrüfatı üçün ziyanı və faydasını və s. müəyyənləşdirməyi tapşırı bilər. Bu tapşırığı yerinə yetirmək üçün biologiya ilə yanaşı, coğrafiya və həyat bilgisi fənlərindən biliklər tələb oluna bilər.

Başqa bir nümunəyə baxaq: Tutaq ki, şagirdlər hansısa bir ölkəyə səyahət planlayır. Bu ölkəni araşdırılacaq problem baxımından müəllim özü də müəyyənləşdirə bilər. Bunun üçün şagirdlərin hansısa plan əsasında araşdırmalarına ehtiyac vardır. Bu plan aşağıdakı kimi olmalıdır:

- Gedəcəyiniz ölkədəki muzeylər, bu ölkənin görməli yerləri

- Bu ölkənin iqlimi

- Bu ölkənin pul nişanı

- Bu ölkənin faunası

- Bu ölkənin florası

- Bu ölkənin danışdığı dili və əhalisi

- İnsan üçün təhlükəli olan heyvan növləri

- Müalicəvi əhəmiyyətli bitkiləri

- Yeməkləri və milli mətbəxi

Bu kimi mövzulara toxunmaqla şagirdlərdə tədqiqat bacarıqları formalaşmaqla yanaşı gələcəkdə hansısa ölkəyə səyahəti zamanı diqqət etməli məqamları nəzərə alacaq. Eyni zamanda bu dərstdə şagird tək-cə bioloji aspektdən deyil, coğrafiya, tarix, həyat bilgisi, texnologiya və s. fənlərin aspektindən də yanaşmış olacaq.

İnteqrativ dərslərin planlaşdırılmasına ilin əvvəlində başlanılmalıdır. Bunun üçün ilk növbədə müəllim dərs ilinin əvvəlində illik plan tərtib edərkən aşağıdakıları nəzərə almalıdır:

-hansı məzmun standartlarının il ərzində reallaşdırılacağı

-Hansı sinifdə dərs deyəcəyindən asılı olaraq digər həmin siniflərdə tədris olunan fənləri

-Dərs deyəcəyi sinifdə biologiyanın həmin digər fənlərlə inteqrasiya imkanlarını

-Dərs deyəcəyi sinfin biologiya dərsləri ilə inteqrasiya edəcəyi digər fənnin dərsləri (məzmun)

-Biologiyadan seçdiyi mövzularla digər fənnin mövzuları arasındakı əlaqənin mövcudluğu (yoxdursa ancaq əlaqələndirmək mümkün-dürsə buna dair əlavə resursların seçilməsi)

-Digər fənni tədris edən müəllimlə uyğun dərslərin seçilməsi (əgər hər iki müəllim dərsləri birgə tədris edəcəksə)

-Məktəb üzrə hər iki fənnin metodbirləşmə rəhbəri ilə razılaşdırılması (dərslərin toqquşmaması baxımından)

Bütün yuxarıda qeyd olunanlar integrativ dərslərin il ərzində planlaşdırılması məqsədidir.

İntegrativ dərslərin planlaşdırılması özü də böyük məsuliyyət tələb edir. Bunun üçün əgər müəllim dərsləri sinifdə tək tədris edəcəksə ilk növbədə tədqiqatçılıq bacarıqlarına malik olmalıdır. Belə ki, integrativ dərslər yuxarıda da qeyd etdiyim kimi adi dərslərdən fərqlənir. Bu fərq tək-cə struktur baxımından deyil, həm də layihə əsaslı olması ilə müəllimdən təcrübə və ətraflı nəzəri bilik tələb edir.

İlk növbədə biologiya fənni üzrə mövzu müəyyənləşdirilir. Mövzu araşdırma tələb edən, integrasiya imkanları geniş olan olmalıdır. Mövzunun digər hansı fənlərlə əlaqəsinin olduğu araşdırılır.

İkinci nəzərə alınmalı cəhət mövzu ilə bağlı şagirdlərin hansı problem üzərində işləyəcəyidir. Elə bir problem qoyulmalıdır ki, şagirdlər bu problemə müxtəlif fənlərin aspektindən yanaşa bilsinlər.

Üçüncü nəzərə alınmalı cəhət bu mövzunun tədrisi üçün hansı resursların məktəbdə ol-

duğu, hansıların şagirdlər üçün əlçatanlığı, elektron və çap resurslarının sayı, sinifdə istifadə imkanını nəzərə alınmalıdır.

Dördüncü nəzərə alınmalı cəhət bu problem üzərində hansı və neçə şagirdin işləyəcəyidir.

Beşinci nəzərə alınmalı cəhət nəticələrin hansı formada təqdim olunmasıdır.

Yuxarıda deyilənlərin həyata keçirilməsi məqsədilə müxtəlif siniflər üzrə biologiyadan şagirdlərdə - problem həlləmə, əməkdaşlıq, qərar qəbuləmə, müstəqil öyrənmə kimi həyati bacarıqların formalaşdırılmasına imkan verən məzmunun hazırda istifadədə olan digər fənlərin məzmunu ilə əlaqələndirilməlidir.

Problemə aktuallığı. İntegrativ dərslər müəyyən canlılığın, bioloji proseslərin, hadisələrin hərtərəfli nəzərdən keçirilməsi, araşdırılması, ətraf mühit, sağlamlıq üçün əhəmiyyətinin hərtərəfli dəyərləndirilməsi üçün əlverişli şərait yaradır, sistemli biliyin, dünyanın vahid mənzərəsinin formalaşmasına dəyərli töhfə verir

Problemə elmi yeniliyi. Biologiya fənni proqramında formalaşdırılması nəzərdə tutulan həyati bacarıqların integrativ dərslər modelindən istifadə olunmaqla tədrisi imkanları aşkara çıxarılmış, bu istiqamətdə tövsiyələr verilmişdir.

Problemə praktik əhəmiyyəti. Məqalədən ümumtəhsil məktəblərinin müəllimləri, tələbə və magistrantlar istifadə edə bilər.

Ədəbiyyat:

1. Y. Seyidli, X. Əhmədbəyli, N. Əliyeva. Ümumi təhsil məktəblərinin 6-cı sinifləri üçün biologiya fənni üzrə dərslik, Bakıneşr, 2021.
2. Azərbaycan Respublikasının Ümumtəhsil məktəbləri üçün biologiya fənni üzrə təhsil proqramı (kurikulumu) VI- XI- ci siniflər, Bakı- 2013
3. Путьков Ю.А. Основы педагогической технологии. -М.: Просвещение, -2001. -181 с.
4. Orucov F.M. Biologiyanın tədrisində yeni texnologiyaların tətbiqi istiqamətləri: Metodik vəsait. -Bakı: Mütərcim, -2007, -139 s.
5. Верзилин Н.М., Корсунская В.М. Общая методика преподавания биологии. -М.: Просвещение, - 1983, -384 с.
6. Методика обучения биологии. / В.С. Конюшко, С.Е. Павлюченко, С.В. Чубаро. -Мн.: Книжный дом, -2004.
7. Dərişoğlu, S., Yaman, M. ve Soran, H. Orta öyrətım öyrəncilərinin biyoloji dərslərinə və biyoloji konularına ilgilərinin belirlənməsi. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 2004
8. <https://e-qanun.az/framework/46052>
9. <https://e-qanun.az/framework/42543>

E-mail: konul-mahmudova@mail.ru
Redaksiyaya daxil olub: 01.10.2024.